

ВЛАШТУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО ЕЛЕКТРИЧНОГО ОСВІТЛЕННЯ ГЛУХОВА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглядаються питання становлення та розвитку енергетичної галузі економіки України початку ХХ ст., виокремлюється проблема влаштування центрального електричного освітлення провінційних міст, аналізується процедура оформлення взаємостосунків міської влади та підприємців відповідної сфери послуг у вирішенні зазначеної проблеми.

Ключові слова: енергетична галузь, електричне освітлення, провінційне місто, міська влада.

Здавна енергія була найважливішим чинником, що визначає життя людини і розвиток цивілізації. Історичний розвиток енергетики, починаючи від часів, коли людини оволоділа вогнем і до отримання атомної енергії, відображає постійний пошук, великі відкриття, накопичення і передачу від покоління до покоління знань, найважливіших досягнень в області її застосування.

Вивченням проблеми використання енергетичних джерел, зокрема появи, становлення і поширення електроенергетики, займалися такі дослідники, як П.А. Римкевич [1], О.М. Веселовський та Я.О. Шнейберг [2]. В Україні це питання розглядалося вченими В.А. Каменєвою та О.М. Пановим [3], В.А. Лукашиним, Є.І. Чулковим, А.С. Дупаком [4]. Одне із останніх фундаментальних досліджень з визначеної проблематики належить колективу авторів [5] і є багатотомним виданням, що розкриває підвалини і перспективи електроенергетичної галузі. Проте, питання становлення та розширення електричної мережі провінційних міст України на початку ХХ ст. є малодослідженим і потребує окремого розгляду.

Міфи про першу «лампочку Ілліча» з'явилися в радянські часи. Електрика прийшла в Російську імперію досить пізно у порівнянні з європейськими країнами, проте до революції була створена досить солідна база загальної електрофікації країни, яку більшовики пізніше назвали планом ГОЕЛРО. Насправді ж ідея розробки цього плану, його концепція, програма і конкретні характеристики сягають корінням межі ХІХ–ХХ ст., коли електрика тільки залучалася до побуту населення великих міст і була неабиякою дивиною, символом все-сильного прогресу.

Нова епоха індустріалізації, інтенсивний розвиток промислового виробництва вимагали використання нових джерел енергії для потреб підприємств та міської інфраструктури, тому ще з кінця 60-х років ХІХ ст. почали використовувати гасове освітлення. Воно мало істотні переваги перед рідким паливом, а саме централізоване постачання світільним гасом,

його відносна дешевизна, нескладна конструкція гасових пальників та простота обслуговування. Згідно з концесійним договором підприємець отримував виключне право продавати місту або приватним особам освітлювальний гас. Місто, відповідно до цього договору, зобов'язувалося гарантувати концесіонерам споживання встановленої кількості гасу для живлення ліхтарів на його вулицях і площах. Це зобов'язання у подальшому дуже гальмувало впровадження електрики для освітлення міст [6]. Проте, поява економічного електрогенератора Грамма в 70-х роках ХІХ ст. дала змогу широко застосовувати електрику, насамперед, для освітлення. Гасове освітлення, що використовувалося до того часу, у порівнянні з електричним мало ряд істотних вад. У міру зростання міст, введення в експлуатацію великих будинків, готелів, магазинів, видовищних закладів гасове освітлення ставало все більш небезпечним з огляду пожежної безпеки [6].

Перший досвід використання електричної енергії для суспільних потреб на території України мав місце в Києві у 1878 р., коли відомий російський інженер О.П. Бородин застосував для освітлення київських залізничних майстерень чотири електричні світильники. Головною рушійною силою в розвитку електроенергетики був приватний капітал, що включився в електричну справу вже в 80-х рр. ХІХ ст. З того часу в Україні починають вводити в експлуатацію електростанції невеликої потужності. Передача електроенергії від таких електростанцій здійснювалася на низькій генераторній напрузі повітряними і кабельними лініями простих конструкцій. У 1910 р. на території України вперше були встановлені силові підвищувальні трансформатори і почато експлуатацію перших повітряних ліній електропередачі трифазного змінного струму напругою 22 кВт. [6].

Факт створення енергетичної бази до революції є беззаперечним. Не тільки столиці мали власні електростанції. Їх мережа розкинулася по всій державі. Електрика мала широку галузь застосування у освітленні вулиць, приватних будинків та міського транспорту. Географічне положення і економічний розвиток регіонів України наклали свій індивідуальний відбиток на формування структури електричних мереж. Промислово розвинені регіони інтенсивніше використовували новітні технології, проте і порівняно невеликі містечка долучалися до застосування цивілізаційних благ.

У листопаді 1910 р. Глухівська міська управа уклала договір з інженером К.І. Маєвським на влаштування у місті центрального електричного освітлення. Влада міста надала йому виключне право на продаж електроенергії в межах Глухова у термін до 31 грудня 1940 р. Проте, це право не

заважало ні мешканцям міста, ні міській управі самим для власних потреб виробляти електроенергію і використовувати її в межах одного й того ж кварталу, без права поступки чи продажу іншим особам [7, арк. 179]. Тобто, городяни мали право використовувати власні електричні генератори для побутових потреб свого помешкання або на виробництві приватного підприємства. Такі ж умови мали і установи міської громадської управи.

Для облаштувати приміщення центральної електричної станції зі всіма допоміжними прибудовами влада міста надавала підприємцю Маєвському в безоплатне орендне користування ділянку землі по вулиці Терещенківській площею у 900 квадратних сажнів. Також інженер мав право здійснити розгалуження повітряної чи підземної мережі проводів по всіх вулицях, площах та бульварах міста для розподілення електроенергії [7, арк. 179 зв.].

Тарифи на електроенергію були високими і стягувалися за 1 годину горіння лампи і ліхтаря. Дорожнеча не перешкоджала збільшенню кількості споживачів, оскільки багаті власники будинків охоче проводили електричне освітлення. У перспективі планувалося облаштування трамвайних колій, бо в укладеному з К. Маєвським договорі обумовлювалося використання електроенергії для трамвайного рухомого складу міста [7, арк. 179 зв.].

Глухівська міська громадська управа надавала можливість для потреб електростанції користуватися водою з колодязя, розташованого на орендованій ділянці. Більш того, інженер Маєвський навіть міг спорудити власний колодязь або скважину на відведеній землі. Натомість влада зобов'язувала орендаря облаштувати стічну систему для відведення використаної води з дотриманням усіх санітарних норм. У свою чергу Маєвський повинен був протягом року спорудити на відведеній ділянці електростанцію відповідно до технічних вимог, а по місту розгалужити мережу проводів достатньої потужності, яка б давала можливість отримати електричне освітлення у радіусі півтори версти від станції (як центру) і забезпечити електроенергією потреби громади, включно з підвищенням тимчасових потужностей як от, наприклад, для святкової ілюмінації [7, арк. 180].

Якщо ж К. Маєвський не задовольнив би вимог громади щодо підвищення потужностей електростанції протягом року з моменту їх пред'явлення, Глухівська міська управа залишала за собою право звернення до інших підприємців з відповідної галузі послуг на встановлених інженером стовпах облаштовувати паралельну мережу проводів для вирішення проблем забезпечення електроенергією населення міста. У випадку не представлення Маєвським до 1 березня 1911 р. на розгляд Глухівської міської управи розробленого

проекту облаштування центрального електричного освітлення міста, вона мала право стягувати з інженера по 10 крб. за добу до 1 квітня 1911 р., а далі договір розривався зі стягненням 300 крб. неустойки [7, арк. 180 зв.].

У подальшому у разі затвердження урядом проекту не пізніше 15 квітня 1911 р., електростанція, улаштована відповідним чином, мала відкритися не пізніше 1 жовтня 1911 р. Якщо цього не відбулося до 1 березня 1912 р., то міська управа зобов'язувала Маєвського у місячний термін очистити від будівель надану в оренду ділянку з приведенням її до належного вигляду незалежно від сплаченого штрафу або ж залишити ці будови та встановлені стовпи у власності міста. При затвердженні урядом проекту пізніше 15 квітня, всі зазначені терміни подовжувалися [7, арк. 181].

Поряд з основними обов'язками по влаштуванню електростанції, підприємець повинен був безкоштовно переобладнати міське гасове освітлення на електричне загальною потужністю у сорок тисяч свічок, причому розподілення джерел освітлення та їх потужність у різних частинах міста визначалися рішенням Глухівської міської управи, проте з урахуванням технічних можливостей електростанції.

У приміщенні міської управи планувалося розмістити 15 ламп потужністю по 25 свічок кожна. Вуличні дугові ліхтарі підвішувалися на тросах поперек вулиці, а розжарювальні ліхтарі розміщувалися на електричних стовпах уздовж однієї сторони вулиці. Зовнішні ліхтарі освітлення приміщення управи кріпилися на звичайній «скромній» арматурі [7, арк. 181 зв.]. Через півроку безперебійної роботи електричного освітлення гасові ліхтарі вуличного освітлення (14 великих і 160 малих), які перебували у власності міста, переходили у повну приватну власність інженеру Маєвському і він отримував право їх використання на власний розсуд, аж до продажу [7, арк. 182].

Інженер мав власним коштом застрахувати від пожежі свою електростанцію на суму її дійсної вартості в одній чи декількох російських страхових агенціях, однак на ім'я Глухівської міської громадської управи. У випадку невиконання цього пункту договору, міська управа отримувала право власноруч сплачувати страхові внески із належних коштів підприємця, а при виникненні пожежі на електростанції страхова винагорода надходила на рахунок Глухівської міської управи [7, арк. 182 зв.].

Питання технічного характеру вирішувалися виключно підприємцем в одноосібному порядку. Міська влада, йдучи на зустріч модерновим нововведенням, дозволяла інженеру на власний розсуд вистригати та розчищати дерева, які виходили за межі приватних володінь і заважали розгалуженню проводів. На вулицях Києво-

Московській, Терещенків, Спаській, Білополівській стовпи повинні були бути не менше 15 аршинів заввишки. Запобіжні заходи та особиста безпека під час експлуатації мережі та станції покладалися повністю на їх власника [7, арк. 183].

Всі підприємства і будівлі, зведені на орендованій ділянці, опівдні 1 січня 1941 р. у робочому порядку в повному обсязі мали перейти безоплатно у власність міста. 1 січня 1920 р. підприємець зобов'язувався надати до міської управи точний інвентаризаційний опис всіх будов на орендованій ділянці, а з 1936 р. їх вартість не повинна була зменшуватись [7, арк. 184].

Договір обумовлював обопільну вигоду. Протягом тридцяти років К. Маєвський мав прибутки за надані послуги, городяни користувалися цивілізаційними благами, а в кінцевому результаті місто отримувало у власність електрифікаційне підприємство і надалі розпоряджалося надходженнями від нього на власний розсуд.

На жаль, договір не був виконаний у повному обсязі через початок Першої світової війни і наступні революційні потрясіння. Проте, роботи з електрифікації міст у передвоєнний період набули інтенсивного характеру. У 1913 р. встановлена потужність електростанцій України визначалася у 304,3 тис. кВт, їх річне виробництво досягло 543 млн. кВт год, хоча показник споживання електроенергії на одного мешканця складав лише 15 кВт год на рік [6]. Однак, за темпами розвитку електротехнічна і електроенергетична галузі економіки держави передвоєнного періоду випередили середній темп приросту капіталів у промисловості. Таким чином, енергетика почала розвиватися темпами, які випереджали розвиток економіки, що було неодмінною умовою енергетичної безпеки країни.

Посилання

1. Рымкевич П.А. Силы природы на службе человека. – Петроград: Изд-во «Путь к знанию», 1924. – 87 с.
2. Веселовский О.Н., Шнейберг Я.А. Энергетическая техника и её развитие: Учебное пособие для энергетических и электротехнических специальностей вузов. – М.: Высшая школа, 1976. – 304 с.
3. Каменева В.А., Панов А.М. Киевская энергетическая система Под общей ред. Н.Е. Грекало. – К.: Техника, 1982. – 175 с.
4. Лукшин В.А., Чулков С.І., Дупак А.С. Электроэнергетика України: погляд у минуле та думки про майбутнє. – К., 2003. – 28 с.
5. Енергетика: історія, сучасність і майбутнє. Пізнання й досвід – шлях до сучасної енергетики / [Базеев Є.Т. та ін.; наук. ред.: Ландау Ю.О., Сігал І.Я., Дубовський С.В.]. – Київ, 2013. – Кн. 2. – с.
6. Пізнання й досвід – шлях до сучасної енергетики / [Базеев Є.Т. та ін.; наук. ред.: Ландау Ю.О., Сігал І.Я., Дубовський С.В.]. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://energetika.in.ua/ua/books/book-2/part-3/section-15/15-1>
7. Державний архів Чернігівської області, ф. 145, оп. 1, спр. 579, 278 арк.

Мошик И.В. Обустройство центрального электрического освещения г. Глухова в начале XX в.

В статье рассматриваются вопросы становления и развития энергетической отрасли экономики Украины начала XX в. Выделяется проблема устройства центрального электрического освещения провинциальных городов, анализируется процедура оформления взаимоотношений городской власти и предпринимателей соответствующей сферы услуг в решении указанной проблемы.

Ключевые слова: энергетическая отрасль, электрическое освещение, провинциальный город, городские власти.

Moshik I.V. Construction of the main electric lighting in Hlukhiv in the early twentieth century

The article deals with the formation and development of the energy sector of Ukraine's economy in the early XX. Highlights the problem of electric lighting apparatus of the central provincial cities analyzed procedure of registration of the relationship of the city authorities and entrepreneurs respective service sector in solving this problem.

Key words: power branch, electric lighting, a provincial town, the city authorities.

15.04.2016 р.

УДК 94(477):658.845(631.145) Глухів «1904»

В.В. Назарова

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ И КУСТАРНО-ПРОМЫШЛЕННАЯ ВЫСТАВКА, ПРОХОДИВШАЯ В Г. ГЛУХОВЕ С 10 ПО 17 СЕНТЯБРЯ 1904 ГОДА

В статье сделана реконструкция событий, происходивших на Сельскохозяйственной и кустарно-промышленной выставке, состоявшейся в г. Глухове с 10 по 17 сентября 1904 года, выполненная на основе заметок газеты «Черниговские губернские ведомости». Воссоздана хронология событий этого мероприятия, приведены основные участники, экспонаты и гости выставки, а также выполнен анализ итогов и значения этого мероприятия в жизни города.

Ключевые слова: Глухов, выставка, сельское хозяйство, кустарная промышленность, скотоводство, земледельческие машины, полеводство, садоводство, пчеловодство, коневодство.

Сельскохозяйственные выставки стали устраиваться в России с середины XVIII века по инициативе Министерства Государственных Имуществ. Первая такая выставка состоялась в Одессе в 1842 г. В течение первых 20 лет сельскохозяйственные выставки проводились исключительно на средства правительства. В дореформенное время, когда в сельском хозяйстве господствовал крепостной труд, эти выставки не имели серьезного влияния на его успехи и не составляли потребности сельского населения. От того и устройство этих выставок было делом исключительно Министерства Государственных Имуществ, а большинство экспонатов состоя-